

Celé toto zdán, že snad vládá určité třídy je jen vládá jistých myšlenek, se ovšem samo zhroutí, jakmile vládá tříd přestane být vůbec formou společenského řádu, jakmile už tedy nebude zapotřebí vydávat nějaký zvláštní zájem za zájem obecný anebo „obecné“ za vládnoucí.

Jakmile se jednou vládnoucí myšlenky oddělí od vládnoucích individuí a především od vztahů, které vznikají z daného stupně způsobu výroby, a jakmile se tak dojde k závěru, že v dějinách vždycky vládnou myšlenky, je velmi snadné abstrahovat si z těchto různých myšlenek „myšlenku jako takovou“, ideu atd. jako to, co vládne dějinami, a pojímat tedy všechny tyto jednotlivé myšlenky a pojmy jako „sebeurčení“ pojmu jako takového, který se vyvíjí v dějinách. Pak je také přirozené, že všechny vztahy lidí je možno odvodit z pojmu člověka, z člověka v představě, z podstaty člověka, z člověka jako takového. To dělala spekulativní filosofie. Hegel sám na konci „Filosofie dějin“¹⁶ přiznává, že „zkoumal proces vývoje samotného pojmu“ a že v dějinách zpodobnil „vpravdě skutečnou *theodiceu*“ (str. 446). Nyní je možné se vrátit opět k producentům „pojmu“, theologům, ideologům a filosofům, a potom se dojde k závěru, že filosofové, myslitelé jako takoví, vládli ojakživa v dějinách – tento závěr ostatně, jak vidíme, vyslovil už i Hegel. Celý ten trik, jak v dějinách prokázat svrchovanost ducha (hierarchie u Stirnera), se tedy omezuje na tyto tři úkony:

Čís. 1. Myšlenky těch, kdo vládnou z empirických důvodů, za empirických podmínek a jako materiální individua, musí ideologové oddělit od těchto vládnoucích individuí, a tím uznat vládu myšlenek či ilusí v dějinách.

Čís. 2. Do této vlády myšlenek se musí vnést nějaký řád, prokázat mezi myšlenkami, které jedna po druhé vládly, nějakou mystickou souvislost, a to se provádí tak, že se tyto myšlenky pojímají jako „sebeurčení pojmu“ (to je možné proto, že tyto myšlenky spolu skutečně souvisí prostřednictvím své empirické základny, a také proto, že jsou-li pojaty jako *pouhé* myšlenky, stávají se z nich sebezrozištění, rozdíly vytvořené myšlením).

Čís. 3. Aby se odstranilo mystické vzezření tohoto „sebe sama určujícího pojmu“, přeměňuje se v jakousi osobu – v „sebeuvědo-

mení“ – anebo, aby to vypadalo hezky materialisticky, v řadu osob reprezentujících v dějinách „pojem“, v „myslitele“, ve „filosofy“, v ideology, kteří jsou zase pojaty jako výrobci dějin, jako „rada strážců“, jako ti, kteří vládnou.* Tím odstraňují z dějin beze zbytku všechny materialistické prvky a mohou pak bez obav posunout uzdu svému spekulativnímu oři.

V obyčejném životě dovede každý shopkeeper** velmi dobře rozlišovat mezi tím, zač se někdo vydává, a tím, co skutečně je, ale naše dějepisceví k tomuto triviálnímu poznání ještě nedospělo. Každé epoše na slovo věř, co sama o sobě říká a co si o sobě myslí.

Je třeba vysvětlit tuto historickou metodu, která vládla v Německu, a proč vládla především v Německu, a to ze souvislosti s ilusí ideologů vůbec, například s ilusími právníků, politiků (včetně praktických státníků) z dogmatického blouznění a překrucování těchto chlapků; tato iluse docela prostě vyplývá z jejich postavení v praktickém životě, z jejich zaměstnání a z dělby práce.

[B. SKUTEČNÁ ŽÁKLADNA IDEOLOGIE]

[1.] STYKY A VÝROBNÍ SILA

Největší dělbu hmotné a duševní práce je odloučení města a venkova. Protiklad mezi městem a venkovem začíná s přechodem od barbarství k civilizaci, od kmenového zřízení ke státu, od místní omezenosti k národu, a prostupuje celé dějiny civilizace až do našich dnů (Anti-corn-law-league¹⁷).

S městem je zároveň dána nutnost administrativy, policie, daní atd., zkrátka obecního zřízení, a tím vůbec politiky. Zde se poprvé objevilo rozdělení obyvatelstva na dvě velké třídy, které je založeno přímo na dělbě práce a na výrobních nástrojích. Město znamená už fakt koncentrace obyvatelstva, výrobních nástrojů, kapitálu, požitků, potřeb, kdežto venkov ukazuje fakt úplně opačný, izolovanost a rozdrobenost. Protiklad mezi městem a venkovem

* *Marxova poznámka na okraji*: „Člověk jako takový – „myslící lidský duch“.

** – kramář. (Pozn. red.)

může existovat jen v rámci soukromého vlastnictví. Je to nejklíčovější výraz podřízenosti individua dělbě práce, určité činnosti, která mu byla vnucena, podřízenosti, která z jedné části dělá omezené městské živočichy, z druhých omezené venkovské živočichy, a denně znovu a znovu plodí protiklad jejich zájmů. Práce tu je zase to hlavní, je to moc *nad* individu, a dokud tato moc existuje, musí existovat soukromé vlastnictví. Zrušení protikladu mezi městem a venkovem je jedna z prvních podmínek pospolitosti, je to podmínka, která zase závisí na množství materiálních předpokladů a kterou pouhá vůle nemůže splnit, jak vidí každý na první pohled. (Tyto podmínky je třeba ještě vyloučit.) Odloučení města od venkova je také možno chápat jako odloučení kapitálu od pozemkového vlastnictví, jako počátek kapitálu existujícího a vyvíjejícího se nezávisle na pozemkovém vlastnictví, onoho vlastnictví, jehož jedinou základnou je práce a směna.

Ve městech, která do středověku nepřešla hotová z dřívějších dějin, nýbrž vytvořila se nově z osvobozených nevolníků, byla pro každého jeho zvláštní práce jediným vlastnictvím, kromě malého kapitálu, který si přinesl s sebou a který se skládal téměř jen z nejtěsnějšího řemeslnického nářadí. Řemeslníkům konkurovali uprchlí nevolníci, přicházející neustále do města; venkov vedl nepřetržitou válku proti městem, a proto bylo třeba, aby města měla organizovanou vojenskou moc; řemeslníky spojovalo společné vlastnictví k určité práci; potřebovali společné budovy, kde by prodávali své zboží, neboť tehdy byl řemeslník zároveň *commerciant**, a z toho plynilo, že nepovolání byli z těchto budov vyloučeni; zájmy jednotlivých řemesel byly protikladné; bylo nutno chránit práci, které se s námahou vyučili; celá země byla organizována feudálně; a to všechno byly příčiny, proč se pracovníci jednotlivých řemesel sdružovali v cechy. Není třeba, abychom se tu dále zabývali rozmanitými obměnami cechovního zřízení, ke kterým dochází pozdějším historickým vývojem. Po celý středověk utíkali nevolníci ustavičně do měst. Tito nevolníci, pronásledovaní na venkově svými pány, přicházeli do měst jednotlivě a setkávali se tam s organizovanou obcí, proti které byli bezmocní a v níž se museli smířit s takovým

* — obchodníkem. (Pozn. red.)

postavením, jaké jim určila potřeba jejich práce a zájem jejich organizovaných městských konkurentů. Tito dělníci, přicházející jednotlivě, nemohli nikdy dosáhnout nějaké moci; buď měla jejich práce svůj cech, bylo k ní třeba vyučení, a potom si je podrobili cechovní mistry a organizovali je podle svých zájmů; anebo k jejich práci nebylo třeba vyučení, nebyla to tedy práce cechovní, nýbrž nádenická, a potom se nikdy nemohli organizovat, zůstávali neorganizovanou chátrou. Z potřeby nádenické práce ve městech vznikala chátara.

Tato města tvořila opravdové „spolky“, vzniklé z bezprostřední potřeby, ze starosti o ochranu vlastnictví a ze snahy znásobit výrobní prostředky i prostředky obrany jednotlivých členů. Chátara v těchto městech byla úplně bezmocná, protože se skládala z individuí navzájem si cizích, která přicházela do města každé zvlášť a stála tedy neorganizována proti organizované moci vyzbrojené pro případ války a žárlivé je sítěžící. Tovaryši a učňové byli v každém řemesle organizováni tak, jak to nejlépe vyhovovalo zájmu mistrů; k mistrům měli patriarchální poměr, a tento poměr dával mistrům dvojnásobnou moc, jednak proto, že měli přímý vliv na celý život tovaryšů, jednak proto, že pro tovaryše pracující u téhož mistra byl tento poměr skutečným poutem, které je spojovalo proti tovaryšům ostatním mistrům a oddělovalo je od nich; a konečně spojoval tovaryše s existujícím řádem už jejich zájem, aby se sami stali mistry. Jestliže se tedy chátara přece jen zhmotila alespoň na vzpoury proti celému městskému řádu, i když při její bezmocnosti zůstávaly bez jakéhokoli účinku, nedokázali tovaryši nic jiného, než že se tu a tam v rámci jednotlivých cechů vzpěl, a to už patřilo k existenci cechovního zřízení. Velká povstání středověku vycházela vždy z venkova, ale ta byla rovněž naprosto bezúspěšná právě pro roztržitenost a z toho plynoucí zaoštalost rolníků.

Dělba práce byla ve městech mezi jednotlivými cechy ještě [úplně živelná] a mezi jednotlivými pracovníky uvnitř cechů nebyla provedena vůbec. Každý pracovník musel být zblbný v celé řadě prací, musel umět udělat všechno, co se dalo udělat s jeho nářadím; omezené styky a nepatrné spojení mezi jednotlivými městy, nedostatek obyvatelstva a omezenost potřeb nedovoľovaly, aby se

dělba práce dále rozvíjela, a proto musel každý, kdo se chtěl stát mistrem, ovládat celé své řemeslo. Proto se u středověkých řemeslníků ještě setkáváme se zájmem o jejich speciální práci a o zručnost v této práci; z tohoto zájmu se mohl vyvinout i jistý omezený smysl pro umění. Ale proto byl také každý středověký řemeslník úplně pohlcen svou prací, měl k ní vztaž dobrodušné otrocké služebnosti a byl v jejím područí mnohem víc než moderní dělník, kterému je jeho práce lhostejná.

Kapitál v těchto městech byl kapitál samoroslý a skládal se z obydlí, z řemeslnického nářadí a z přirozené vzniklého dědičného zákaznictva, a protože styky byly nevyvinuté a chyběl oběh, nebylo možno tento kapitál realizovat, takže ho vždy musel dědit syn po otci. Tento kapitál nebylo možno odhadnout v penězích, jako je tomu u moderního kapitálu, u něhož je lhostejné, je-li uložen v té či oné věci; byl to kapitál přímo související s určitou prací majitele, naprosto neoddělitelný od této práce, a v tom smyslu tedy kapitál *stagnantní*.

Dalším rozšířením dělby práce bylo oddělení výroby a styků, vytvoření zvláštní třídy obchodníků; ve městech dochovaných z dřívějších dob (mimo jiné i s Židy) existovalo toto rozdělení už dříve, a v nově zakládaných městech k němu docházelo velmi brzy. Tak byla dána možnost obchodního spojení přesahujícího nejblíže okruh; uskutečňování této možnosti záviselo na tom, jaké byly v té době dopravní prostředky, v jakém stavu byla veřejná bezpečnost na venkově, podmíněná politickými poměry (po celý středověk putovali, jak známo, obchodníci od města k městu s ozbrojenými karavanami), a na tom, zda v oblastech dostupných stykům jenými karavanami), a na tom, zda v oblastech dostupných stykům byly, podle stupně kultury, primitivnější nebo vyvinutější potřeby. Jakmile se obchodní styky konstitují ve zvláštní třídu, jakmile obchodníci rozšíří obchod za hranice nejbližšího okolí města, dochází ihned k vzájemnému působení mezi výrobou a styky. Města navazují *mezi sebou* spojení, z jednoho města do druhého se přenášejí nové nástroje, a dělba mezi výrobou a styky vyvolává brzy novou dělbu výroby mezi jednotlivými městy, z nichž každé brzy provozuje převážně jedno průmyslové odvětví. Pozvolna začíná mizet počáteční omezenost na nejbližší okolí.

Ve středověku byli měšťané každého města nuceni sdružovat se proti venkovské šlechtě, aby se jí ubránili; rozšiřování obchodu, zřizování komunikací vedlo jednotlivá města k tomu, že se seznamovala s jinými městy, která prosazovala tytéž zájmy v boji s týmiž protivníkem. Z mnoha místních měšťanstev jednotlivých měst vznikala jen velmi pozvolna *třída měšťanů*. Z životních podmínek jednotlivých měšťanů se v důsledku protikladu k existujícím vztahům a v důsledku způsobu práce, podmíněného těmito vztahy, zároveň stávaly podmínky, které jim všem byly společné a nezávislé na jednotlivém měšťanu. Měšťané vytvářeli tyto podmínky natolik, nakolik se vymani z feudálního svazku, a byli vytvářeni těmito podmínkami natolik, nakolik byli podmíněni svým protikladem k feudálnímu zřízení, které tu bylo už před nimi. Když se vytvořilo spojení mezi jednotlivými městy, vyvíjely se z těchto společných podmínek podmínky třídní. Tytéž podmínky, tyž protiklad, tytéž zájmy musely vcelku vyvolat všude i stejné mravy. Buržoasie sama se poněmáhla vyvíjí teprve se svými podmínkami, podle dělby práce se zase štěpí na různé frakce a nakonec do sebe vstřebává všechny majetné třídy, které tu už byly* (formující zároveň většinu už předtím nemajetných a část dosud majetných tříd v novou třídu, proletariát), tou měrou, jak se všechno dřívější vlastnictví mění v průmyslový nebo obchodní kapitál. Jednotlivá individua tvoří třídu jen potud, pokud musí vést společný boj proti jiné třídě; jinak si navzájem konkurují jako nepřátelé. Na druhé straně se třída zase osamostatňuje vzhledem k individuum, takže ta se už dostávají do životních podmínek, které jsou jim předurčeny, třída jim určuje jejich životní postavení a tím i jejich osobní vývoj, individua jsou podřizována třídě. Je to týž jev jako podřizovanost jednotlivých individuí dělbě práce a může být odstraněn jen zrušením soukromého vlastnictví a práce samé. Jak se z této podřizovanosti individuí třídě zároveň vyvíjí podřizovanost všem možným představám atd., naznačili jsme několikrát už předtím.

Závší jedině na rozšířenosti styků, zda pro další vývoj přijdou nebo nepřijdou nazmar výrobní síly, zejména vynálezy vytvořené

* *Marxova poznámka na okraji:* Vstřebává nejprve pracovní odvětví, která přímo náleží státu, potom všechny + – [více nebo méně ideologické stavy].

v určitém místě. Dokud ještě neexistují styky přesahující bezprostřední sousedství, musí se ke každému vynálezu v každém místě dojíti zvlášť, a stačí pouhá náhoda, třeba vpád barbarského národa nebo i obyčejná válka, aby se v zemi s vyvinutými výrobními silami a potřebami muselo začínat zase úplně od začátku. Na úsvitu dějin bylo třeba každý vynález objevit vždy znovu a v každém místě zvlášť. Rozvinuté výrobní síly mohou i při poměrně velmi rozsáhlém obchodu snadno úplně zaniknout; to dokazují Féniciáné, jejichž vynálezy byly většinou na dlouhou dobu ztraceny, protože národ byl vyřazen z obchodu, země byla dobyta Alexandrem, a tak začala upadat. Právě tak například středomorské malířství na skle. Teprve když se styky staly světovými styky a jsou založeny na velkém průmyslu, když jsou do konkurenčního boje zapojeny všechny národy, je zajištěno trvání dosažených výrobních sil.

Dělba práce mezi různými městy vedla vzápětí ke vzniku manufaktur, výrobních odvětví, která už přerostla rámec cechovního zřízení. Historickým předpokladem prvního rozvoje manufaktury — v Itálii a později ve Flandrech — byl styk s cizími národy. V jiných zemích — např. v Anglii a ve Francii — se manufaktury zpočátku omezovaly na vnitřní trh. Předpokladem manufaktury — kromě toho, co jsme uvedli — byla již pokročilá koncentrace obyvatelstva — zejména na venkově — a kapitálu, který se začal shromažďovat v rukou jednotlivců, jednak — přes všechny cechovní zákony — v cechích, jednak u obchodníků.

Velmi brzy se ukázalo, že taková práce, která hned od začátku předpokládala stroj, i když ještě v úplně primitivní podobě, je nejlépe schopná vývoje. Tkalcovství, které do té doby provozovali na venkově rolníci vedle své práce, aby si opatřili potřebné ošacení, bylo první prací, kterou rozšíření styků popohnalo kupředu a vedlo k jejímu dalšímu rozvoji. Tkalcovství bylo první manufakturov a zůstalo manufakturov nejdůležitější. S růstem obyvatelstva se zvyšovala poptávka po látkách na šaty, akumulace a mobilisace samostatného kapitálu, způsobená urychleným oběhem, vedla k potřebě přepychu, podporované vůbec pozvolným rozšiřováním obchodních styků — a to všechno dávalo tkalcovství kvantitativně i kvalitativně podnět, který je vymanolil z dosavadní formy výroby.

Rolníci dále tkali a dosud tkají pro vlastní potřebu, ale vedle nich vznikala ve městech nová třída tkalců, jejichž tkaniny byly určeny pro celý domácí trh a většinou i pro zahraniční trhy.

Tkalcovství, práce, která vyžaduje většinou málo dovednosti a která se brzy rozdělila na nesčetná odvětví, se celou svou povahou vzpíralo pouhým cechům. Proto se také tkalcovství provozovalo většinou na vesnicích a v městyších bez cechovní organizace, a z těch se ponechánu stávala města, a to brzy nejvíce kvetoucí města v každé zemi.

S manufakturov provozovanou mimo cechovní organizaci se zároveň měnily i vlastnické vztahy. První pokrok proti samostatnému stavovskému kapitálu byl vznik obchodníků, jejichž kapitál byl hned od počátku mobilním kapitálem, kapitálem v moderním smyslu, pokud to přichází v úvahu za tehdejších poměrů. Druhý krok vpřed znamenala manufaktura, která zase zmobilisovala spoustu samostatného kapitálu a vůbec zvětšila masu mobilního kapitálu oproti mase samostatného kapitálu.

Manufaktura se zároveň stala útočištěm rolníků před cechy, které je vyhlcovaly nebo jim špatně platily, tak jako dříve cechovní města poskytovala sedlákům útočiště před [venkovskou šlechtou, která je utiskovala].

Současně s počátkem manufaktury nastalo období tuláctví, způsobené zánikem družin feudálních pánů, rozpoutáním armád, sehnanych z nejrůznějších končin, které si králové udržovali proti svým vasalům, dokonalejším zemědělstvím a přeměnou velkých ploch orné půdy v pastviny. Již z toho je vidět, jak těsně souvisí toto tuláctví s rozkladem feudálního zřízení. Již ve třináctém století se tu a tam vyskytují taková období, všeobecně a trvale se toto tuláctví objevuje teprve koncem patnáctého a začátkem šestnáctého století. Tito tuláci, kterých bylo tolik, že jen anglický král Jindřich VIII. jich dal pověsit 72000, byli jen s ohromnými oběťmi a krajní nouzí a teprve po dlouhém zpěčování donucováni k práci. Pozvolna je absorbovaly rychle se vzrůstající manufaktury, zejména v Anglii.

Manufaktura způsobila, že mezi různými národy dochází ke konkurenci, k obchodnímu boji, který byl vybojován ve válkách,

ochrannými cly a různými omezovacími opatřeními, kdežto dříve, pokud byly národy vůbec ve spojení, mezi sebou pokojně směřovaly. Od té doby má obchod politický význam.

S manufakturou se také mění vztah dělníka k zaměstnavateli. V ceších stále ještě existoval patriarchální vztah mezi tovaryši a mistrem; v manufaktuře byl tento vztah nahrazen peněžním vztahem mezi dělníky a kapitalistou; tento vztah měl na venkově a v malých městech stále ještě patriarchální nádech, ale ve větších, v pravém smyslu manufakturních městech ztratil už záhy téměř všechnu patriarchální příchut.

Manufaktura a pohyb výroby vůbec dosáhl neobyčejného rozmachu rozšířením styků, k němuž došlo s objevením Ameriky a námořní cesty do východní Indie. Odtamtud se začaly dovážet nové produkty, zejména spousty zlata a stříbra, které se dostaly do oběhu, úplně změnily vzájemné postavení tříd a tvrdě dolehly na feudální pozemkové vlastnictví i na dělníky; výpravy dobrodruhů, kolonisace a především rozšiřování trhů ve světový trh, které bylo nyní umožněno a které se den ze dne stále víc stávalo skutkem; to všechno vyvolalo novou fázi dějinného vývoje, kterou se tu dále není třeba dopodrobna zabývat. Kolonisace nově objevených zemí poskytla obchodnímu boji mezi národy nový materiál a tím jej rozšířila a přiosťila.

Rozšiřování obchodu a manufaktury urychlovalo akumulaci mobilního kapitálu, kdežto v ceších, které k rozšíření výroby nic nepobízelo, zůstával samorostlý kapitál stabilní nebo ho dokonce ubývalo. Obchod a manufaktura vytvořily velkou buržoazii, v ceších se soustřeďovalo drobné měšťanstvo, které už nevládlo ve městech jako dříve, nýbrž se muselo podrobiti vládě velkoobchodníků a majitelů manufaktur. * Proto cechy začínaly upadat, jakmile se dostaly do styku s manufakturou.

V epoše, o které jsme mluvili, se vztah národů v jejich vzájemném styku utvářel dvojnásobem. Nepatrné množství zlata a stříbra, které bylo v oběhu, vedlo zpočátku k zákasu vývozu těchto kovů; a přimysel, jehož nutnost vyvstala zároveň s nutností zaměstnat rostoucí městské obyvatelstvo a který byl většinou im-

* *Marxova poznámka na okraji: Maloměšťáci, střední stav, velká buržoazie.*

portován z ciziny, se nemohl obejít bez výsad, které mohly být samozřejmě poskytovány nejen proti domácím, nýbrž hlavně proti zahraniční konkurenci. Místní cechovní výsady se těmito prvotními omezovacími opatřeními rozšířily na celý národ. Cla vznikla z dávek, které feudálové ukládali obchodníkům procházejícím jejich územím jako výkupné za to, že nebudou oloupeni, vznikla z dávek, které později ukládala i města a které, když začaly vznikat moderní státy, byly nejpohodlnějším prostředkem, jak získat peníze pro státní pokladnu.

Americké zlato a stříbro, které se objevilo na evropských trzích, pozvolný vývoj průmyslu, rychlý rozmach obchodu a tím vyvolaný rozkvět necechovní buržoazie a peněz dal těmto opatřením jiný význam. Stát, který se stále méně mohl obejít bez peněz, ponechal z ohledů na státní pokladnu v platnosti zákaz vývozu zlata a stříbra; buržoové, pro něž bylo toto množství peněz, vržených na trhy, hlavním předmětem lichvářských machinací, s tím byli naprosto spokojeni; dosavadní výsady se staly pro vládu zdrojem příjmů a prodávaly se za peníze; v celním zákonodárství se objevila vývozní cla, která jen překážela průmyslu v postupu a měla čistě fiskální účel.

Druhé období začalo v polovině sedmáctého století a trvalo téměř až do konce osmáctého století. Obchod a lodní plavba se vznášely rychleji než manufaktura, která hrála druhé housle; v dlouhých bojích zajišťovaly svůj podíl na otvírajícím se světovém trhu. Toto období začíná navigačními zákony¹⁸ a koloniálními monopoly. Konkurence mezi národy byla pokud možno vyloučena tarify, omezovacími opatřeními, smlouvami; a v krajních případech se konkurenční boj vedl a rozhodoval válkami (zvláště námořními válkami). Národ s největší námořní mocí, Angličané, si udržovali převahu v obchodě i v manufaktuře. Již zde koncentrace na jednu zemi.

Manufaktura byla na domácím trhu stále chráněna ochrannými cly, na koloniálním trhu monopoly a na zahraničním trhu pokud možno nejvíc diferencními cly.¹⁹ Podporovalo se zpracovávání materiálu vyrobeného přímo v zemi (vlna a len v Anglii,

hedvábi ve Francii), bylo zakázáno vyvážet suroviny domácího původu (vlna v Anglii) a zpracování dovezených surovin se nevěnovala velká pozornost nebo bylo potlačováno (bavlna v Anglii). Národ, který měl prvenství jako námořní a koloniální mocnost, si samozřejmě zajistil i největší kvantitativní a kvalitativní rozšíření manufaktury. Manufaktura se vůbec nemohla obejít bez ochrany, protože sebedmenší změna, ke které došlo v jiných zemích, ji mohla připravit o trhy a přivést ji na mizinu; bylo snadné zavést ji v zemi, jestliže k tomu byly alespoň trochu příznivé podmínky, ale stejně snadno mohla být zničena. Způsob, jakým byla zejména v osmáctém století provozována na venkově, spojoval ji zároveň s životnácem století provozována na venkově, spojoval ji zároveň s životními poměry velké masy lidí tak těsně, že by se žádná země nebyla mohla odvážit dát v sázku její existenci tím, že by připustila svou bodnou konkurenci. Nakolik se zmůže na vývoz, závisí úplně na rozšíření nebo omezení obchodu a poměrně velmi nepatrně ho zpětně ovlivňuje. Odtud její druhořadá úloha a odtud vliv obchodu v osmáctém století. Právě obchodníci a zejména rejdaři žádali víc než kdo jiný státní ochranu a monopoly; majitelé manufaktur sice také požadovali a dostávali ochranu, ale měli vždy menší politický význam než obchodníci. Obchodní města, zvláště při-
mořská, se do jisté míry civilisovala a dostávala velkoburžoasný ráz, kdežto v továrních městech se udržovalo největší maloměstství. Obchod Srov. Aikin²⁰ apod. Osmácté století bylo stoletím obchodu. Pinto to říká výslovně²¹: „Le commerce fait la marotte du siècle.“ [Obchod je koníčkem tohoto století], a: „Depuis quelque temps il n'est plus question que de commerce, de navigation et de marine.“ [Od jisté doby se mluví už jen o obchodu, námořní plavbě a námořnictví].* Toto období se také vyznačuje tím, že byly zrušeny zákazy vyvážet zlato a stříbro, že vznikl peněžní obchod, banky, státní

* *Marxova a Engelsova poznámka:* Pohyb kapitálu, ačkoli se značně zrychlil, zůstal přece jen poměrně pomalý. Roztříštění světového trhu na jednotlivé části, z nichž každou exploatoval určitý národ, vytvoření konkurence mezi národy, neohrabanost výroby samé a nízký stupeň peněžnictví, které se teprve začínalo rozvíjet, to všechno velmi brzdilo oběh. Následkem toho byl kramářský duch utápějící se v špinavé malichernosti, který ještě ipel na všech obchodních a na celém způsobu obchodování. Ve srovnání s majiteli manufaktury a průmyslníky to ovšem byli velkoměstští, buržoáze, ve srovnání s obchodníky a průmyslníky dalšího období to byli stále ještě maloměstští. Srov. A. Smith.²²

dluhy, papírové peníze, že se začalo spekulovat s akciemi a cennými papíry, že se začaly provádět ažiotáže se všemi druhy zboží a vůbec se rozvinulo peněžnictví. Kapitál zase ztratil hodně ze své primitivnosti, která na něm ještě lpěla.

V sedmáctém století se obchod a manufaktura nezadžitelně stále víc koncentrovaly v jedné zemi, Anglii, a to pro ni vytvořilo poněkud jakýsi relativní světový trh, a tím i poplátku po výrobních manufaktur této země, kterou dosavadní průmyslové výrobní síly už nemohly uspokojit. Tato poplátku, která přerůstala výrobním silám přes hlavu, byla bybnou silou, která vyvolala třetí období soukromého vlastnictví od doby středověku tím, že vytvořila velký průmysl — použití přírodních sil pro průmyslové účely, strojovou výrobu a velice rozsáhlou dělnou práci. Ostatní podmínky této nové fáze — svoboda konkurence v rámci národa, rozvoj teoretické mechaniky (mechanika, dovršená Newtonem, byla v 18. století ve Francii a v Anglii nejpokročilejší vědou vůbec) atd. — tyto podmínky už v Anglii existovaly. (Svobodnou konkurenci uvnitř národa bylo všude nutno vyvolat revolucí — roku 1640 a 1688 v Anglii, roku 1789 ve Francii.) Konkurence donutila brzy každou zemi, která si chtěla zachovat svou historickou úlohu, aby své manufaktury chránila dalšími celními opatřeními (stará cla už nepomáhala proti velkemu průmyslu) a aby brzy nato zaváděla při ochranných clech velký průmysl. Přes tyto ochranné prostředky učinil velký průmysl konkurenci všeobecnou (konkurence je praktická svoboda obchodu, ochranné clo je při konkurenci jen paliativ, je to odvetné opatření v rámci svobody obchodu), vytvořil dopravní prostředky a moderní světový trh, podrobil si obchod, proměnil všechn kapitál v průmyslový kapitál, a tím vyvolal rychlý oběh (rozvoj peněžnictví) a centralisaci kapitálu. Všeobecnou konkurencí donutil všechna individua ke krajnímu vypětí energie. Pokud to šlo, ničil všude ideologii, náboženství, morálku atd., a kde to nešlo, udělal z nich zřejmou lež. Vytvořil vlastně teprve světové dějiny v tom smyslu, že uspokojování potřeb každého civilisovaného národa a každého individua v národě učinil závislým na celém světě, a že zničil dosavadní přirozené vzniklou izolovanost jednotlivých národů. Podířil přirodní vědu kapitálu a dělnou práci zbavil posledních

stop živelnosti. Vůbec zničil všechno přirozené, živelné, pokud to bylo u práce možné, a všechny přirozené vzniklé vztahy proměnil ve vztahy peněžní. Místo živelné vzniklých měst vytvořil moderní, velká průmyslová města, která vyrostla přes noc. Kam promíkl, ničil řemesla a vůbec všechny dřívější stupně průmyslu. Doviřil vítězství obchodního města nad venkovem. Jeho prvním předpokladem je automatický systém. S rozvojem průmyslu byla vytvořena spousta výrobních sil, pro které se soukromé vlastnictví stávalo poutem právě tak jako cech pro manufakturu a venkovský provoz v malém pro rozvíjející se řemesla. Za soukromého vlastnictví se tyto výrobní síly vyvíjejí jen jednostranně, pro většínu se stávají silami destruktivními, a mnoho takových sil se v soukromém vlastnictví vůbec nemůže uplatnit. Velký průmysl vytvořil všude zhruba tytéž vztahy mezi společenskými třídami, a tím zničil svéráznost jednotlivých národů. A nakonec, zatímco si buržoasie každého národa ještě zachovávala zvláštní národní zájmy, vytvořil velký průmysl třídu, která má u všech národů týž zájem a u níž je už národnost vlastně zničená, třídu, která vskutku už nepatří do celého tohoto starého světa a zároveň stojí proti němu. Velký průmysl způsobuje, že pro dělníka je nesnesitelný nejen vztah ke kapitalistovi, nýbrž i práce sama.

Je samozřejmé, že velký průmysl nedosahuje ve všech oblastech určité země stejné úrovně rozvoje. Ale to nepřekáží třídnímu hnutí proletariátu, protože proletáři, které vytvořil velký průmysl, se stavějí do čela tohoto hnutí a strhují i celou masu, a protože dělníky, kteří nepracují ve velkém průmyslu, dostává tento velký průmysl do ještě horšího životního postavení, než v jakém jsou dělníci pracující ve velkém průmyslu. Stejně země, ve kterých se vyvinul velký průmysl, působí na země plus ou moins* neprůmyslové, pokud je už světové styky strhly do všeobecného konkurenčního boje.**

* — více nebo méně. (Pozn. red.)
** *Marxova a Engelsova poznámka:* Konkurence izoluje individua mezi sebou, nejen buržoy, ale ještě více proletáře, přestože je svádí dohromady. Proto trvá dlouho, než se tato individua mohou sjednotit, nehledě k tomu, že k tomuto sjednocení — nemá-li zůstat jen lokální — musí velký průmysl teprve vytvářet potřebné prostředky, velká průmyslová města a levnou a rychlou dopravu, a proto tato izolovaná individua, žijící v poměrech, které tuto izolovanost demné a znovu reprodukcují, mohou nad organizovanou silou, která stojí proti nim, zví-

Tyto různé formy jsou zároveň formami organizace práce a tedy i vlastnictví. V každém období docházelo ke spojování existujících výrobních sil, pokud potřeby vyvolaly nutnost takového spojení.

[2.] POMĚR STÁTU A PRÁVA K VLASTNICTVÍ

První formou vlastnictví je v antickém světě i ve středověku kmenové vlastnictví, podmíněné u Římanů hlavně válkou, u Germánů chovem dobytka. Protože u antických národů žilo v jednom městě víc kmenů pohromadě, jeví se u nich kmenové vlastnictví jako státní vlastnictví a právo individua na toto vlastnictví jako pouhá possessio [držba], která se však, stejně jako kmenové vlastnictví vůbec, omezuje jen na pozemkové vlastnictví. Soukromé vlastnictví v pravém smyslu slova začíná u starých, tak jako u novodobých národů, s vlastnictvím movitostí. — (Otroctví a pospolitosť) (dominium ex iure Quiritum*). U národů vzešlých ze středověku se tak kmenové vlastnictví vyvíjí přes různé stupně — feudální pozemkové vlastnictví, korporativní vlastnictví movitostí, manufakturní kapitál — až k novodobému kapitálu podmíněnému velkým průmyslem a všeobecnou konkurencí, k čistému soukromému vlastnictví, které se sebe shodilo jakékoli zdání pospolitosti a vyloučilo jakékoli zasahování státu do vývoje vlastnictví. Tomuto novodobému soukromému vlastnictví odpovídá novodobý stát, který si soukromí vlastníci ponežlu koupili daněmi pro sebe, který jim díky systému státních dluhů úplně propadl a jehož existence při stoupání a poklesu státních dluhopisů na burse se stala úplně závislou na obchodním úvěru, který mu poskytl soukromí vlastníci, buržoasie. Buržoasie, protože je *třídou*, a ne už *státem*, je teď nucena organizovat se v národním měřítku, a ne už v měřítku místně omezeném, a dávat svému průměrnému zájmu obecnou formu. Tím, že se soukromé vlastnictví oprostilo od pospolitosti, téžit teprve po dlouhých bojích. Žádat opak by znamenalo totéž jako chtít, aby konkurence v této určité historické epoše nexistovala, anebo aby si individua vyhnala z hlavy poměry, které nemožnou vůbec kontrolovat, protože jsou izolována.

* — quiritiské vlastnictví, tj. vlastnictví římského občana. (Pozn. red.)